

Collell, J. i Escudé, C. (2006). Maltractament entre alumnes (II). Administració del CESC (Conducta i experiències socials a classe), Àmbits de Psicopedagogia, 18, tardor 2006, pp 13-21

Maltractament entre alumnes (II). Administració del CESC – Conducta i Experiències Socials a Classe

Jordi Collell (EAP G.10 Selva sector B) i Carme Escudé (EAP G.05 Selva sector A)

Resum: En aquest article es descriuen les condicions d'aplicació i les pautes per a la correcció i interpretació dels resultats del qüestionari *CESC-Conducta i Experiències Socials a Classe*, adreçat a detectar els alumnes en situació de risc de conductes agressives o de victimització per part dels seus iguals.

Abstract: In this paper we describe the conditions for application and the rules for the correction and performance of the results of the CESC questionnaire (Behavior and Social Experiences in Class). It is addressed in order to detect the pupils in situation of risk for aggressive behavior or victimization by their peers.

1. Descripció del qüestionari

1.1. Objectiu

L'objectiu és detectar els alumnes en situació de risc de conductes agressives o de victimització, per actuar preventivament. Això vol dir que la prova és un pas previ a les activitats d'intervenció posteriors, sense les quals l'aplicació del qüestionari perd el sentit.

Aquest qüestionari reflecteix un moment evolutiu puntual del grup d'alumnes. Caldrà estar atent a l'estabilitat de les conductes al llarg del temps.

El qüestionari permet determinar:

- **L'estatus social** de l'alumne dintre del grup classe
- Els alumnes que presenten conductes **d'agressió** física, verbal o relacional, segons els seus companys i companyes de classe.
- Els alumnes que presenten conductes **prosocials**, segons els seus companys i companyes de classe.
- Els alumnes que són anomenats pels companys i companyes com a **víctimes** d'agressió física, verbal o exclusió social, segons els seus companys i companyes de classe.

1.2. A qui s'adreça?

S'adreça a un grup-classe d'alumnes. Es pot aplicar a partir del cicle mitja de Primària fins el primer cicle d'ESO (de 9 a 14 anys).

Les instruccions d'administració i el redactat dels ítems s'ha adequat per a dos trams d'edat:

- Cicle Mitjà i Cicle Superior de Primària (de 9 a 12 anys)
- 1r Cicle d'ESO (de 12 a 14 anys)

1.3. **Característiques**

Es tracta d'una nominació entre iguals (*peer nomination*). La nominació entre iguals s'ha mostrat com l'eina més adequada per avaluar les relacions entre els alumnes. Per crear el clima adequat pot ser convenient que la passi un professor que no sigui el tutor del grup d'alumnes, però el tutor ha de ser-hi present i col·laborar.

Descripció dels ítems

Estatus social:	1. M'agrada / Em cau bé 2. No m'agrada / No em cau bé 12. Els teus amics i amigues (no es comptabilitza)
Agressió física:	5. Pega els altres, dóna empentes
Agressió verbal:	8. Insulta
Agressió relacional:	3. Parla a l'orella / Fa córrer rumors 6. No deixa participar
Prosocialitat:	4. Ajuda els altres 7. Anima els altres
Victimització:	9. A qui donen empentes o peguen ? 10. A qui insulten o ridiculitzen? 11. A qui no deixen participar?

1.4. **Material**

L'administrador de la prova necessita el full d'instruccions amb les preguntes que haurà de llegir. Cada alumne necessita el full de respostes i la llista numerada amb el nom dels alumnes de la classe i un llapis.

2. **Administració del qüestionari**

2.1. **Consideracions prèvies**

Es passa a nivell col·lectiu. Si en el grup hi ha algun alumne que no coneix prou bé l'idioma o té dificultats per llegir els noms dels alumnes del grup classe, es pot passar en petit grup o individualment, si convé.

Els resultats són complets si es passa a TOTS els alumnes del grup, per tant, si en el moment de fer la prova algun alumne no és present a classe és convenient passar-li individualment un altre dia.

Es tracta que nomenin tres dels companys i companyes de classe que compleixin el requisit que es demana en cada ítem (nominació entre iguals)

2.2. Durada de la sessió

L'administració del qüestionari té una durada d'uns 45 minuts, incloses les activitats prèvies. Si cal passar-lo individualment no cal fer les activitats prèvies i és molt més ràpid.

2.3. Activitats prèvies a l'administració del qüestionari

La sessió és conduïda per l'examinador, dins de cada classe, amb la presència del mestre tutor. Abans de passar la prova es fa una breu explicació sobre les intel·ligències múltiples, adaptada a cada nivell, i de la importància de les emocions en les relacions interpersonals (Goleman, 2001):

Què diríeu que és una persona intel·ligent? i es va conduint la conversa cap a la importància de saber-se relacionar amb els altres. També es parla de la felicitat, i es demana que diguin en què consisteix ser feliç. Què els fa feliços a ells? Conduir la conversa cap a les coses que ens fan feliços dels companys i companyes (jugar junts, tenir amics...) remarcant que aquestes idees són universals.

Llavors els demanem que dediquin uns moments a pensar en ells mateixos i en els seus companys i els diem que els donarem un qüestionari per *ajudar-los a pensar*. Hem de remarcar que és important que contestin amb sinceritat, que les respostes són confidencials i que no n'hi ha de bones ni de dolentes, sinó que cadascú té una manera diferent de veure-ho.

2.4. Administració del qüestionari

Els alumnes necessiten una llista dels alumnes del grup classe numerada, amb el nom i el cognom de cada alumne. Se suggereix que estigui ordenada alfabèticament i que els noms siguin fàcilment identificables.

Cada alumne té assignat un número d'identificació. Els alumnes han de respondre les preguntes escrivint aquests números en l'espai corresponent; no han d'escriure cap nom. Han de nomenar els seus companys, no es poden anomenar ells mateixos. Poden escriure el mateix número en diferents ítems, però no poden repetir-lo en el mateix ítem.

Es reparteix el full de resposta i la llista numerada a cada alumne, que completa les dades identificatives de l'encapçalament i s'expliquen les normes anteriors. Es demana que per respondre les preguntes pensin en les coses que han passat a l'escola en el darrer mes.

Cada pregunta és llegida en veu alta per l'examinador, i repetida si cal, per tal d'assegurar la correcta comprensió de l'enunciat. Cal llegir les preguntes fent èmfasi en l'expressió no verbal (to de veu, expressió de la cara, postura corporal, gest...) per tal de transmetre el més exactament possible la conducta que pretenem descriure.

Finalment, l'administrador recull els qüestionaris i demana als alumnes com s'han sentit en realitzar la prova. Es recorda la confidencialitat de la informació i se'ls felicita per haver dedicat un moment a pensar en ells mateixos i en les relacions amb els seus companys de classe.

2.5. Respostes a les preguntes més comunes dels alumnes

Si no poden pensar en tres persones per algun ítem demanem que mirin la llista i ho pensin més. Diem que sempre hi ha algú que ho fa o que li passa allò encara que només sigui una mica. Si continuen insistint que no troben ningú, a nivell individual i en veu baixa, li diem que pot deixar en blanc el lloc destinat a la resposta.

Si demanen per posar més de tres noms se'ls diu que han de triar els que ho facin més. Si algú insisteix, individualment i en veu baixa es pot dir que afegeixi el nom al marge dret, però no ho comptabilitzarem.

2.6. Activitats posteriors a l'administració del qüestionari

El fet de passar el qüestionari no ha de servir per etiquetar alumnes agressius o victimitzats, sinó que comporta l'obligació ètica o moral d'intervenir en les situacions detectades. No té sentit utilitzar el qüestionari només per identificar alumnes sense el compromís posterior de fer-hi alguna cosa.

En tot moment, hem de mantenir i fer mantenir la confidencialitat de les respostes i no anomenar mai ningú, en cap cas. Cadascú ja sap qui fa què, però convé deixar-ho en el pla de les hipòtesis. Només en podrem parlar de manera positiva després d'algunes activitats i ara encara no és el moment.

Per tant, després de corregir i valorar la prova, en una sessió posterior de tutoria amb els alumnes, comentem els resultats.

2.6.1. Retorn del resultat dels qüestionaris al grup classe

A **Primària** podem començar dient que hem vist que en aquella classe hi ha alumnes que peguen, insulten, excloen o fan el buit a d'altres alumnes (a totes les classes hi ha un o altre). Preguntem què en pensen ells d'això. I anem conduint la conversa a parlar que això fa mal a les persones; fem una llista entre tots de les coses que ens agrada que ens facin els companys i companyes i de les coses que no ens agrada que ens facin. Els alumnes van dient coses i el professor ho anota en un full DIN A3 en dues columnes *Coses que m'agrada que em facin o em diguin els meus companys* i *Coses que no m'agrada que em facin o em diguin els meus companys*. Després penjarem el full a la classe per recordar-ho quan convingui.

A **Secundària** podem comentar que en aquella classe hi ha nois i noies que tenen conductes que els poden portar problemes a ells i als companys. Preguntem què en pensen ells d'això. Podem conduir la conversa a parlar de les conductes **agressives** (vulnerar els drets dels altres) i **passives** (no defensar els propis drets) i que les dues formes són perjudicials per a un mateix i/o per als altres. Parlarem de les conductes **assertives** (capacitat de defensar els propis drets sense vulnerar els drets dels altres), com la conducta més apropiada per millorar la convivència.

2.6.2. Activitats posteriors de tutoria

A partir dels resultats planificarem la intervenció que ha de contemplar com a mínim 3 o 4 sessions de tutoria (al llarg d'un mes?) per tal d'explorar el fenomen amb els alumnes i per d'aconseguir un mínim d'efectivitat en la intervenció. L'objectiu d'aquestes sessions és sensibilitzar els alumnes de les conductes que constitueixen maltractament, i trobar alternatives

més positives d'interacció. Per això cal intentar que cadascú assumeixi la seva part de responsabilitat; es tracta de "reindividualitzar" els membres del grup. Un recurs pot ser utilitzar la Guia per a l'Alumnat. En la nostra web <http://www.xtec.net/~jcollell> trobareu una guia per a alumnes de Primària i una altra per a alumnes de Secundària.

Un exemple de les propostes d'intervenció de 4 o 6 sessions de tutoria les podeu trobar a:

Primària

- Suplement del Guix 320, Guix dos 120 de desembre 2005
- Aula de innovació educativa, 151 de maig 2006, pp-85-96.

Secundària

- Aula de innovació educativa, 152 de juny 2006, pp-83-96.

Amb els alumnes més nominats, tant en el paper d'agressor com en el de víctima pot ser convenient una intervenció més individualitzada més enllà d'aquesta intervenció en el grup, i que depassa l'objectiu d'aquest article.

En definitiva es tracta de fer veure que entre tots hem de buscar camins per fer de la classe i de l'escola un lloc més agradable i un entorn de convivència segur per a tots; també per al professorat.

3. Correcció i interpretació del CESC

3.1. Correcció i càlcul dels resultats

Cal introduir manualment les dades dels qüestionaris dels alumnes en una plantilla de correcció Excel que a través de les fórmules que té introduïdes proporciona automàticament els resultats¹.

Els càlculs es fan per a cada grup classe d'alumnes. Se sumen les nominacions que té cada alumne en cada ítem, es calcula la mitjana i la desviació estandard. Després s'agrupen els ítems en factors (agressivitat, victimització i prosocialitat) i subescales (física, verbal i agressió relacional) i es tornen a estandarditzar. Es prenen com a significatives les puntuacions > 1 . Així tindrem alumnes que puntuen significativament en **agressivitat** i **victimització** (física, verbal i agressió relacional) i **prosocialitat**.

El **sociograma**, que es basa en el model de Coie, Dodge i Coppotelli (1982), també treballa amb puntuació estandarditzada i obtenim els alumnes:

Populars (moltes tries positives i poques negatives):

- la diferència entre la puntuació de tries positives i negatives és > 1
- la puntuació en tries positives és > 0
- la puntuació en tries negatives és < 0

Rebutjats (moltes tries negatives i poques positives)

- la diferència entre la puntuació de tries positives i negatives és < -1
- la puntuació en tries positives és < 0
- la puntuació en tries negatives és > 0

Ignorats (poc impacte social: poques tries positives i poques negatives)

- la puntuació estandarditzada de la suma de tries positives i negatives és < -1
- la puntuació en tries positives és < 0
- la puntuació en tries negatives és < 0

Controvertits (molt impacte social: moltes tries positives i moltes negatives)

- la puntuació estandarditzada de la suma de tries positives i negatives (impacte) és > 1
- la puntuació en tries positives és > 0
- la puntuació en tries negatives és > 0

3.2. Interpretació dels resultats

Hem de recordar que aquests resultats només es poden interpretar com una observació puntual d'un moment evolutiu del grup. En cap cas no són vàlides per "etiquetar" un alumne.

¹ Podeu demanar la plantilla de correcció en format Excel a cescude@xtec.net.

3.2.1. Sortida

El full Excel que utilitzem proporciona dues sortides:

- Alumnes amb puntuació estadísticament significativa en cada subescala i factor (a partir del punt de tall)
- Puntuació directa de cada alumne en cada subescala i factor (per fer una valoració més afinada i poder orientar la intervenció)

Vegeu un exemple dels resultats, un cop passats al Word:

Total Agressió	Agres. Física	Agres. Verbal	Agressió relacional	Prosocialitat	Total Agressió	Agres. Física	Agres. Verbal	Agressió relacional	Prosocialitat	Alumne	Total Victimització	Victimit. Física	Victimit. Verbal	Victimit. Relacional	Total Victimització	Victimit. Física	Victimit. Verbal	Victimit. Relacional	Popular	Rebutjat	Ignorat	Controvertit	Nominacions +	Nominacions -
6	0	0	6	11					★	1	0	0	0	0								★	5	4
1	0	0	1	19					★	2	0	0	0	0					★				9	0
11	3	4	4	5						3	1	0	0	1									2	3
48	17	19	12	0	★	★	★	★		4	2	0	0	2						★			0	16
4	3	0	1	4						5	3	0	3	0									4	0
8	1	4	3	5						6	30	14	12	4	★	★	★	★					1	5
3	0	1	2	2						7	1	0	0	1							★		1	0
										...														
29	4	16	9	1	★		★	★		25	17	9	4	4	★	★		★					4	3

3.2.2. Anàlisi dels resultats

Comentarem les possibilitats del qüestionari a partir d'aquest exemple incomplet. No pretenem fer una anàlisi exhaustiva, sinó que ens limitem a comentar els aspectes més rellevants i alguns dels resultats més habituals.

En una primera visió destaquen tres alumnes, el 4, el 6 i el 25.

L'alumne 4 té moltes nominacions en agressivitat. Puntua significativament en totes les subescales i en la total. Quant a l'estatus social se'ns presenta com a rebutjat. La conducta agressiva i el rebuig per part dels iguals representen un factor de risc per a l'adaptació social, i especialment quan es donen junts. Caldrà estudiar el seu cas amb deteniment.

L'alumne 6, sempre segons les nominacions dels companys, és victimitzat i dona puntuacions significatives en totes les subescales i en la total. Quant a l'estatus social no puntua significativament com a rebutjat, però s'observa la tendència. Té una nominació positiva i 5 nominacions de prosocialitat. Una possible intervenció seria explorar quins alumnes han fet aquestes nominacions i valorar la possibilitat d'organitzar un sistema d'ajuda entre iguals.

L'alumne 25 és nominat com a agressor-víctima. Té nominacions positives i negatives, però no suficients per assolir l'estatus de controvertit. Pot ser que els alumnes que l'anomenen positivament el vegin com a possible líder i el segueixin en les conductes agressives, i els alumnes que el nomenen negativament siguin els que pateixen les seves accions.

L'alumne 2 és nominat com a prosocial i també com a popular. En un grup classe hi poden haver dos o tres alumnes amb aquestes característiques que solen formar grup. Aquests alumnes poden ser un bon element de cohesió que ajudi a integrar els alumnes victimitzats. Tenir amics és un factor de protecció per a les víctimes i si els amics són alumnes populars millor.

Un cas singular i relativament freqüent és l'alumne 1. Puntua significativament en prosocialitat, amb 11 nominacions, però en l'estatus sociomètric es mostra com a controvertit. Té 6 nominacions d'agressivitat relacional (exclou, no deixa participar) i alguns alumnes el nomenen negativament. És important el treball de sensibilització d'aquests alumnes en relació a aquestes conductes d'exclusió.

3.2.3. Atenció a alguns indicadors

A més dels alumnes que puntuen significativament en conductes d'agressió o victimització, cal posar especial atenció en aquells alumnes que:

- tenen moltes nominacions negatives i cap de positiva, ja que en el grup classe no tenen cap suport social.
- no tenen cap nominació, ja que tampoc tenen cap suport social i sovint passen desapercebuts fins i tot pel professorat.
- puntuen significativament només en agressió relacional, ja que poden ser bons alumnes i estar ben integrats en el sistema escolar i fins i tot tenir una bona puntuació en popularitat, però alhora estan implicats en conductes d'exclusió envers algun alumne.

Si tornem a passar el qüestionari després d'uns mesos o el curs següent, haurem d'estar alerta també a aquells alumnes que:

- mantenen estabilitat en la conducta agressiva o en el rol de víctima
- mantenen estabilitat en el estatus social de rebutjat, ignorat o controvertit

Els alumnes clarament rebutjats presenten inadaptació emocional i social (en el present i en el futur) més que els altres grups. En el cas dels alumnes ignorats no està tan clar. Els alumnes rebutjats amb puntuacions altes en agressivitat tenen el pitjor pronòstic si no s'intervé.

Els alumnes tendeixen a relacionar-se amb aquells amb qui guarden similituds, cosa que té conseqüències importants a l'hora d'explicar l'origen i el manteniment de les conductes agressives. Els alumnes que tendeixen a utilitzar l'agressivitat en les seves relacions amb els altres s'agrupen en xarxes socials més àmplies que els altres grups d'alumnes.

Els alumnes que juguen el rol de víctima són els que queden més a fora de les distintes xarxes d'iguals i la investigació ha demostrat que el fet de tenir amics és un factor de protecció. Així, a l'hora de contenir els episodis de maltractament la intervenció en el grup i les activitats de tutoria entre iguals són essencials.

4. Consideracions

Aquest qüestionari és un instrument per avaluar la conducta i les experiències socials d'un grup classe. Es tracta d'un qüestionari específic, que té una aplicació molt concreta: recollir informació dels propis alumnes sobre les conductes de maltractament i les experiències de victimització que es puguin donar en el seu grup classe per intervenir i aturar-les abans no es consolidin.

Les condicions d'aplicació comporten la realització d'unes breus activitats prèvies i també el compromís ètic de realitzar les intervencions posteriors que convingui per tal de posar fi a situacions de maltractament, si és que n'hi ha. No seria una bona experiència per a ningú passar el qüestionari, detectar els alumnes i no actuar.

El qüestionari proporciona un punt de partida en detectar els punts forts i els punts febles del grup i permet orientar tant la intervenció individual com la grupal. Remarquem la importància de recollir una informació descriptiva de les conductes de maltractament entre alumnes per tal de planificar correctament la intervenció; la intervenció més exitosa és aquella que parteix d'un bon diagnòstic de la situació concreta.

En les activitats posteriors parlarem del tema i l'explorarem conjuntament amb els alumnes, amb l'objectiu de sensibilitzar i reindividualitzar els membres del grup. Proposem fer entre 4 i 6 sessions d'una hora setmanal, com a mínim, per tal que la intervenció sigui efectiva.

Totes aquestes actuacions formen part de la prevenció secundària i seria desitjable que estiguessin integrades en el Pla d'Acció tutorial.

L'educació de les emocions, el tractament positiu dels conflictes, la mediació escolar, l'aplicació d'un codi disciplinari positiu i en general totes aquelles actuacions adreçades a millorar les relacions personals, configuren un clima de centre que afavoreix el desenvolupament personal i social dels alumnes i el seu èxit escolar, però també el benestar dels docents.

Seria bo integrar aquests aspectes en un Pla de Convivència de Centre dintre del qual l'afrontament de les situacions de maltractament entre alumnes hauria de tenir una consideració específica.

5. Bibliografia

Alsaker, F. (1993). Isolement et maltraitance par les pairs dans les jardins d'enfants: Comment mesurer ces phénomènes et quelles sont leurs conséquences?. *Enfance*, 47, 241-260.

Alsaker, F. i Valkanover S. (2001). Early diagnosis and prevention on victimization in kindergarten. En J. Juvonen i S. Graham (Eds.). *Peer harassment in school*. (pp. 175-195). NY: The Guilford Press.

Coie, J.D., Dodge, K.A. i Coppotelli, H. (1982). Dimensions and types of social status: a cross-age perspective. *Developmental Psychology*, 18, 557-570.

Collell, J. i Escudé, C. (2002). La violència entre iguals a l'escola: El Bullying, *Àmbits de Psicopedagogia*, 4, pp 20-24.

Collell, J. i Escudé, C. (2003). El maltractament entre iguals al parvulari: una aproximació al fenomen de la victimització relacional. *Àmbits de Psicopedagogia*, 7, pp 16-20.

Collell, J. i Escudé, C. (2004a). Rol de les emocions en els processos de maltractament entre alumnes. *Àmbits de Psicopedagogia*, 12, pp 21-26.

Collell, J. i Escudé, C. (2004b). Maltractament entre alumnes: necessitat d'una aproximació no culpabilitzadora. *Àmbits de Psicopedagogia*, 14, pp 12-15.

Collell, J. i Escudé, C. (2005a). Bullying: estrategias de prevención. En M. Alvarez y R. Bisquerra (coord). *Manual de orientación y tutoría*, Barcelona: Cisspraxis).

Collell, J. i Escudé, C. (2005b). Tractem-nos bé!, *Guixdos 120 - Suplement Guix*, 320.

Collell, J. i Escudé, C. (2006a). Vamos a llevarnos bien, *Aula de innovación educativa*, 151, pp 85-96.

Collell, J. i Escudé, C. (2006b). ¿Nos llevamos bien?, *Aula de innovación educativa*, 152, pp 83-95.

Crick, N.R. i Grotpeter, J.K. (1995). Relational aggression, gender & social psychological adjustment. *Child Development*, 66, 710-722

Crick, N.R. i Grotpeter, J.K. (1996). Children's treatment by peers: victims of relational and overt aggression. *Development and Psychopathology*, 8, 367-380

Fiscalia de Menores (2005), *Instrucción 10/2005 sobre tratamiento del acoso escolar desde el sistema de justicia juvenil*, http://www.datadiar.com/portal/ultimah/acosoescolar_all.htm, (extreta el 14 agost 2006)

Kaltiala-Heino R, Rimpela M, Rantanen P. i Rimpela A. (2000). Bullying at school: An indicator of adolescents at risk for mental disorders. *Journal of adolescence*, 23, 661-674.

Kochenderfer, B. i Ladd, G.W. (1996^a). Peer victimization: cause or consequence of school maladjustment?. *Child Development*, 67, 1305-1317

Kumpulainen, K., Räsänen, E., Henttonen, I., Almqvist, F., Kresanov, K., Linna, S.L., Moilanen, I., Piha, J., Puura, K. i Tamminen, T. (1998). Bullying and psychiatric symptoms among elementary school-age children. *Child abuse & neglect*, 22, 705-717

Morison, P. i Masten, A. (1991). Peer reputation in middle childhood as a predictor of adaptation in adolescence: A seven-years follow-up. *Child Development* Vol 62, 991-1007

Olweus, D. (1993). *Bullying at school. What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.

Pikas, A. (2002). *New developments of the Shared Concern Method*, *School Psychology International*, 23 (3): 307-326.

Robinson, G. i Maines, B., (1997). *Crying for Help: The No Blame Approach to Bullying*, Bristol: Lucky Duck Publishing

Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Osterman, K. i Kaukiainen, A., (1996). Bullying as a group process: participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior*, 22, 1-15.

Nota: Per a qualsevol suggeriment, aclariment o dubte sobre el tema poseu-vos en contacte amb Jordi Collell jcollell@xtec.cat o Carme Escudé cescude@xtec.cat.